

Il-Ħuttafa

Numru 143

Novembru - Diċembru 2017

Ballut

€2 għal min mhux membru

Il-magażin ta' Klabb Ħuttaf

Ħbieb Futtaf

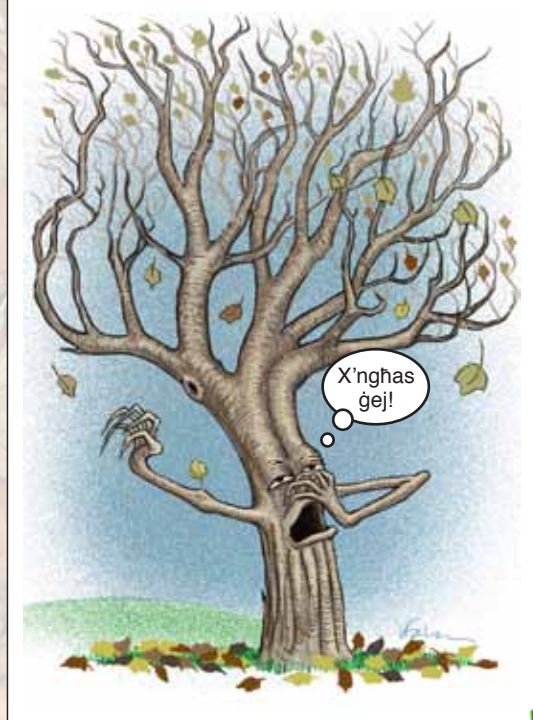
mill - editur

Ghandi pitirross fil-gardina ma jridx jieqaf itektek. Hemm arah, jippoppa sidru fuq iċ-ċint! Imbagħad qabza għal fuq il-*bird table*, inaqar ftit kejk, jippoża qisu tenur imbaċċaċ... u mill-ġdid għal fuq iċ-ċint. Tghid l-istess wieħed li ġie s-sena l-oħra?

Il-ħarifa l-istaġun favorit tiegħi u dis-sena fl-aħħar kellna ħarifa kważi kif suppost: ftit xita u ftit frisk sura. Qed ngħid hekk għax f'dawn l-aħħar snin il-ħarifa kienet saret qisha estensjoni tas-sajf: sħana, bnazzi, nixfa u nies jgħumu! Bla dubju dan effett tal-bidla fil-klima. Wisq nibża' li fis-snin li ġejjin il-ħarifa tkompli tiqsar sa ma ssir kważi memorja. Nispera li għandi żball.

Imm'issa l-ħarifa qalbet għax-xitwa, għall-inqas fil-kalendarju. Nispera jkompli jiffriska għax is-siġar għandhom bżonn jorqdu. Mela mela! Jekk it-temperatura ma tinzix ftit sew, ħafna siġar li fix-xitwa suppost jorqdu jibqgħu mqajmin. U dan ħazin għax jekk siġra ma tistrieħx ma tibqax b'saħħitha u tista' timrad.

Ħeqq, inti immagina lilek titef xi żewġ iljieli rquad. La tibqa' taħseb sew, la timxi sew, la tara u tisma' sew. Tkun qisek fis-sakra. Il-ġisem qed jgħidlek strieħ.

L-istess is-siġar. U iva, forsi ma jarawx u ma jisingħux eċċ. imma huma ogġetti ħajjin u daqsna għandhom bżonn jistrieħu. Imbagħad fir-rebbiegħa jqumu u jagħmlu weraq, fjuri u frott b'saħħtu.

Nawguralkom Millied kollu ferħ u ikel tajjeb! U la qed insemmi l-ikel ħa mmur infarrak ftit iktar kejk għax dak iż-żaqieq kinisha *bird table*!

Victor

Victor Falzon
L-Editur

F'din il-ħarġa

Mill-editur	2
Aħbarijiet	3
Operazzjoni ta' Salvataġġ	4
Wiċċinu	5
Għadajjar ħajjin	6
Agħti l-kulur	7
Intervista mal-Buttuniera	7
X'jigjifieri?	7
L-Għasfur ta' San Martin	8-9
Il-Posidonja	10
Xi storbu!	11
Nagħtu lura lin-natura	12-13
Il-Gamiema tal-Kullar	14-15
Kolina u Żeppinu	16

Kitbu f'dil-ħarġa

Martin Austad, Sean Bonello, Desirée Falzon, Victor Falzon, Maria Farrugia

Klabb

Klabb Futtaf huma l-membri żgħar u żgħażaġh (-18yrs) ta' BirdLife Malta. Il-Klabb jorganizza attivitajiet għall-familja, mixi, żjarat f'riservi naturali, ħarġiet bil-lanċa u attività ambjentali. Kull xahrejn noħorġu l-magażin *Il-Futtafa* li l-membri jirċievu d-dar bil-posta. It-taqsim tal-membri li għalqu t-13 tisseejjah **Falko**. Shubija fil-klabb hija €10 fis-sena. Tista' tissieheb ukoll il-familja kollha, li tibda tirċievi wkoll ir-rivista *Bird's Eye View* kull tliet xhur. Shubija għall-Familja hija €29.

Kuntatti

tel 21347645 / 21347646
indirizz 57/28 Triq Abate Rigord
Ta' Xbiex XBX 1120
imejl info@birdlifemalta.org
websajt www.birdlifemalta.org

© BirdLife Malta, Diċembru 2017
Disinn u produzzjoni Victor Falzon
Stampat għand Poulton's Print Shop

FUQ QUDDIEM

Ritratt ta' Victor Falzon

Il-Balluta (Holm Oak *Quercus ilex*) hija siġra li tikber sew u tghix mijiet tas-snin. L-ixjeħ siġra ta' Malta hija Balluta li tghix fl-inħawi tal-Wardija u li x'aktarx għandha mal-elf sena! Iż-żerriegħa tal-Balluta jgħidulha gandra (bl-Ingliż *acorn*) u jekk tmorru daż-żmien tifttxu taħt Balluta għandek issib ħafna minnu fl-art. Iġbor xi tnejn u iżragħhom, għandhom jinbtulek (ara wkoll paġna 12).

Teleskopji

Din waħda mill-*spotting scopes* Nikon li l-BirdLife xtrat bil-flus li kienu nġabru fil-*Mixja għan-Natura* ta' Marzu li għadda. Dan l-apparat qed jintuża fir-riservi naturali tagħna biex min iżurhom ikun jista' jgawdi veduti tal-għasafar mill-viċin. Grazzzi.

Għasfur ġdid

F'Novembru li għadda tfaċċat Malta **Kaċċamendula tal-Asja** (*Brown Shrike Lanius cristatus*), għasfur li kif juri ismu mhux ta' dawn in-naħat imma iktar ta' postijiet bħas-Siberja. Mhux għasfur kbir jew jispikka wisq, u jixbaħ ukoll lil xi speċi oħra ta' kaċċamendul. Fil-fatt għall-ewwel hawwad xi ftit berdwoċers sakemm ikkonfermaw li kien proprju seħibna mill-Asja, u speċi ġdida għall-Gżejjer Maltin.

Dinja Waħda 2017

Fil-15 November 2017 fir-riserva naturali tas-Salina nġabru hafa tfal tal-iskejjel primarji flimkien mal-għalliema tagħhom. Marru hemm biex jiġbru l-**Premju Dinja Waħda** għas-sena skolastika li għaddiet. Kien hemm ukoll loġħob ta' kraft u l-istudenti anke għamlu ffit berdwoċing u gawdew il-mijiet ta' gawwi li dakinhar kien hemm fis-salini. Matul is-sena 2016-2017 **hadu sehem 87 skola primarja**, numru sabiħ hafa. Bis-saħħa ta' Dinja Waħda eluf ta' studenti qed jitgħallmu fuq in-natura u dwar kif jistgħu jgħinu fil-harsien tal-ambjent.

Ritratti ta' Desirée Falzon u Pascale Kouassigan

Iss, aħna ma hadniex premju!
 Għandek ir-riserva tas-Salina kollha, mhux biżżejjed?
 Ġibu ruhkom għax hemm xi tfal fil-gallerija qed iharsu lejna bit-trombi.
 Uff! Insejt nagħmel lipstik!

Aron Tanti

Peter u Sylvia, Maris u Sky huma żewġ pari tewmin ħbieb b'rabta speċjali bejniethom: li jekk jaqbd u id xulxin jibdeu jifhmu x'inhi tħoss in-natura!

Operazzjoni ta' Salvatagġ

Kull nhar ta' Ħamis Peter u Sylvia kienu jmorru l-iskola tal-mużika għal-lezzjonijiet flimkien mal-ħbieb tagħhom Maris u Sky. Peter kien qed jitgħallem il-pjanu, Sylvia l-vjolin, Maris il-kuntrabass u Sky il-flawt. Kienu jiċċajjaw li la jikkbru jgħaqqdu grupp u jdoqqu flimkien. Illum l-erba' tewmin kellhom ġenn biex isir il-ħin ħa jtilqu. Mhux għax dejqithom il-lezzjoni imma għax kellhom ħaġ'ohra fuq moħħhom.

X'ħin ħarġu mill-iskola kien dalam għax issa kienet daħlet ġmielha l-ħarifa. Faċċata tal-iskola kien hemm ħajt baxx tas-sejjeħ mad-dawra ta' ġnien publiku. Xi tliet ġimgħat qabel, huma u jistennew lill-papà ta' Peter u Sylvia jwassalhom id-dar, Peter gietu idea:

"Għax ma ngħaqqdux idejna ħalli nisimgħu hemmx xi animali ġol-ħajt?"

Kulħadd qabel. Kemm ferħu t-tewmin meta ndunaw li mhux biss kien kien hemm il-qniefed imma li waħda minnhom kellha l-frieħ! Qagħdu jisimgħu liż-żgħar jittalbu għall-ħalib u ommhom tgorr li qatt ma jixbgħu.

Meta waslet id-dar, Maris fittxet dwar il-qniefed u tgħallmet li wara xi erba' ġimgħat il-frieħ tal-qniefed jibdeu ħerġin mill-bejta u jtilqu għal rashom. Minn dakinhar, wara l-lezzjoni tal-mużika, Peter, Sylvia, Maris u Sky kienu jmorru dritt ħdejn il-ħajt tas-sejjeħ, jgħaqqdu jdejhom u jisimgħu lill-frieħ tal-qniefed ipaċċu ma' xulxin u jdejqu 'l ommhom. Fl-istess ħajt kien hemm jgħixu xi sitt qniefed oħra u kollha kienu jkunu qed jittewbu u jqumu ħalli joħorġu mill-ħajt ifittxu l-bebbux minn ġol-ġnien.

"Ejja, ħaffu" qalet Maris, "Forsi illum l-aħħar darba li se nisimgħu l-frieħ qabel ma jħallu l-bejta!"

Victor Falzon

It-tfal qasmu għal ħdejn il-ħajt, għaqqdu idejhom, u...

"AJJUT!

"X'ġara?"

"Ma nistax nieħu nifs!"

"Ejja oħroġ, x'qed tistenna?"

"MA NISTAX! MA NAFX

X'ĠARA! AJJUT!"

X'ħin semgħet l-qniefed jippanikjaw Sylvia telqet idha minn mal-oħrajn u xegħlet it-torċ tal-mowbajl lejn il-ħajt.

"liiii mhux għalxejn!" għajjat Sky. "Xi injoranti deffsu flieken tal-ilma vojta bejn il-ġebel tal-ħajt u l-qniefed inqabdu hemm ġew!"

B'heffa kbira l-erba' tewmin neħew il-flieken minn ġot-toqob. F'wieħed minnhom sabu qanfud żgħir maqbud bla ma jista' jiċċaqlaq. Ħelsuh malajr u poġġewh bil-mod fl-art. Għall-ewwel tkebbeb ballun imma wara ftiit infetaħ u daħal iħaffef fil-ħajt. Kemm ferħu l-aħwa!

Imbagħad għaffġu l-flieken tal-plastik u marru jarmuhom f'landa tar-riċiklaġġ.

"Kemm huma egoisti xi nies," qal Sky irrabjat, "Mur għalqilhom it-twieqi u l-bibien ta' darhom biż-żibel!"

L-ghada t-tewmin bdew kampanja fl-iskola biex jgħidu lil sħabhom ma jdeffsu xejn fil-ħitan tas-sejjeħ għax dawk huma d-djar ta' ħafna animali.

Victor Falzon

"Sabu qanfud żgħir maqbud bla ma jista' jiċċaqlaq."

Wiċċinu

Aħbarijiet sbieħ u koroh mid-dinja tal-ambjent

Kanuni kriminali

Biex jistudjaw il-blat f'qiegħ il-baħar fit-tfittxija għaż-żejt jużaw speċi ta' kanun li jispara arja bi pressjoni kbira lejn il-qiegħ. Dan jagħmel ħoss ta' 250 decibels (dB). Issa ħoss ta' 140dB huwa biżżejjed biex lilna l-bnedmin jimmarkalna s-sens tas-smiġh. Mela kemm iktar ħoss ta' 250dB ha jweġġa' lill-balieni u d-dniefel li għandhom smiġh ħafna iktar sensitiv minn tagħna. Uħud minn dawn il-kanuni jisparaw kull 10 sekondi u jistgħu jdumu ġranet sħaħ – ara povri animali kif iġennuħom! Barra minn hekk dak il-blast ta' arja tant hu qawwi li joqtol iż-zooplankton kollha sa kilometru bogħod mill-kanun. Dan huwa delitt kbir għax fuq iż-zooplankton jiddependu ħafna mill-foodchains tal-baħar. Sodd widnejk u ibki Wiċċinu!

Sean isemmi xi haġa fuq din f'paġna 11.

Park kbir fil-baħar

Fost il-ħafna gżejjer tropikali fl-Oċean Paċifiku hemm il-Ġzejjer Revillagigedo, li huma parti mill-Messiku. Dawn il-gżejjer huma protetti u anke l-baħar madwarhom sa xi 10km 'l barra. Ftit ġimġat ilu l-gvern Messikan ħabbar li se jkabbar il-medda protetta għal 150,000km² madwar dawn il-gżejjer, u b'hekk joħloq l-ikbar park marittimu fl-Amerka ta' Fuq. F'dal-baħar mhux ha jithalla sajd jew tħaffir għaż-żejt biex il-ħajja fih tingħata ċ-ċans tinfirex bla periklu.

Dawn l-inħawi huma sinjuri ħafna fil-bijodiversità, fosthom tonn, ċeren, klieb il-baħar u l-kuġini tagħhom il-manta rays. Hemm ukoll ħafna skollijiet tal-qroll u l-ħut, gambli, algi u molluski li jgħixu fihom u madwarhom. Tbissem tbissem Wiċċinu!

mit-tfal B'SOLIDARJETÀ

L-ISTRINA BOV PIGGY BANK CAMPAIGN 2017

Issued by Bank of Valletta p.l.c.,
58, Triq San Zakkarija, Il-Belt Valletta VLT 1130

Għadajjar ħajjin

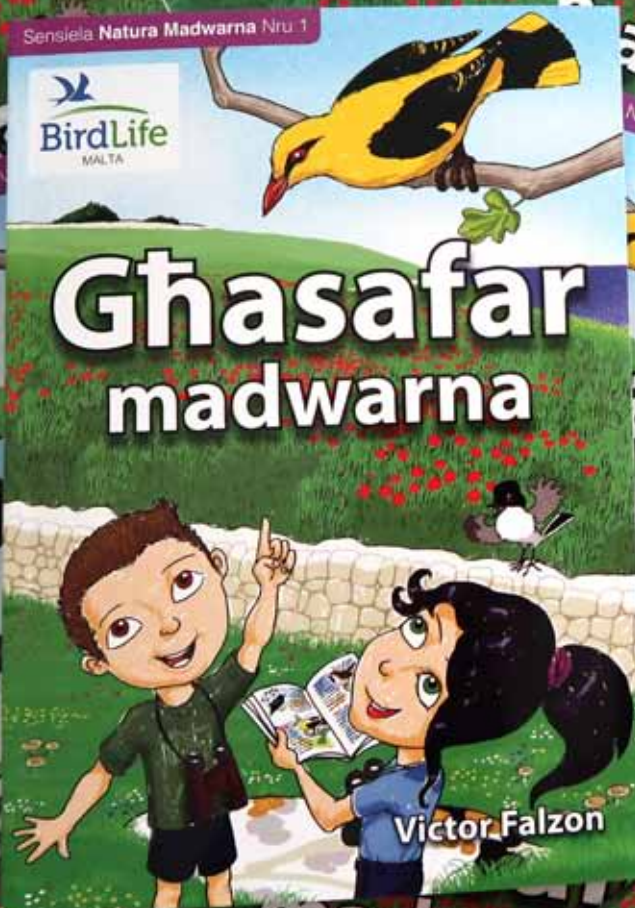
Għadira biċ-ċfolloq tal-ilma

Gamblu tal-Għadajjar

Fix-xitwa spiss jiffurmaw għadajjar tal-ilma xita fil-kampanja. Jekk dawn l-għadajjar idumu hemm imqar ftit ġimgħat malajr jikbru fihom pjanti tal-ilma u jitfaċċaw ukoll ħafna annimali żgħar jgħumu, fosthom il-gamblu tal-għadajjar. Mela jekk tara għadajjar bħal dawn titfa' xejn fihom, lanqas ġebel, għax tfixkel u teqred il-ħajja ta' go fihom. Minflok, inzel wiċċek mal-ilma u ara tilmaħ xi residenti. Jekk ikollok lenti aħjar.

Reġa' ħareġ!

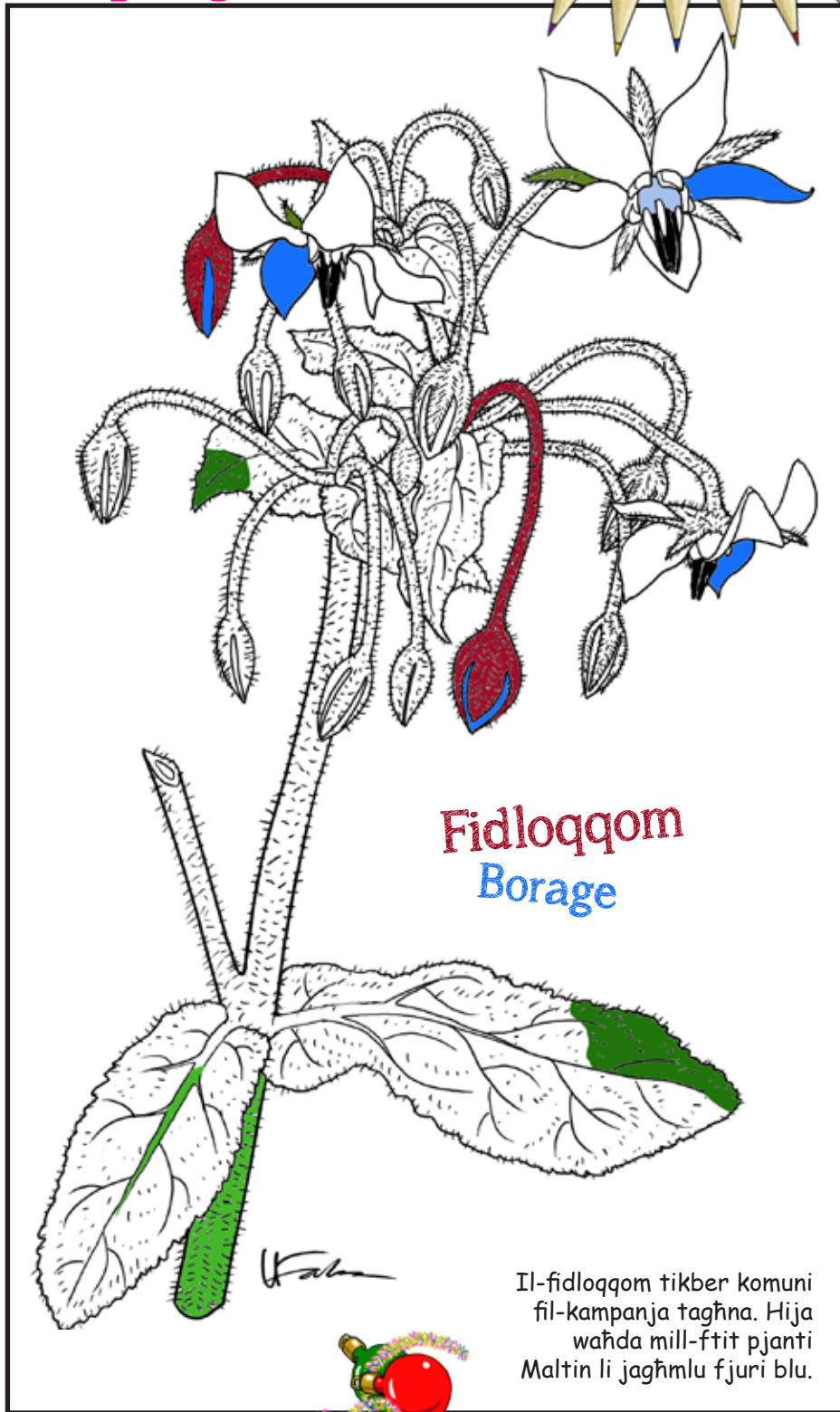

- Jekk tixtieq issir berdwoċer dal-ktieb għalik.
- Ktieb gwida għall-għasafar, b'taġħrif u stampi dwar 104 speċi ta' għasafar li jżuru jew jgħixu f'Malta.
- Pittura oriġinali ta' kull speċi, b'għajjuniet biex taġraffhom.
- Din hija t-tieni edizzjoni ta' dan il-ktieb, b'iktar paġni u iktar speċi, b'taġħrif aġġornat u bi tpingijiet riveduti u rfinuti.
- L-ewwel edizzjoni kienet rebħet il-premju nazzjonali tal-Ktieb tat-Tfal bl-Aħjar Illustrazzjonijiet.
- Għall-bejgħ mir-riservi tal-Għadira, Is-Simar, Is-Salina u miċ-Ċentru tal-BirdLife f'Ta' Xbiex.

Prezz €5

Kompli agħtiha l-kulur!

Victor Falzon

Fidloqqom
Borage

Il-fidloqqom tikber komuni fil-kampanja ta' tagħna. Hija waħda mill-ftit pjanti Maltin li jagħmlu fjuri blu.

X'jigifieri?!

HUMUHUMUNUKUNUKUAPUA'A!

Twegjiba paġna 13

Tinsiex tisma' l-programmi ta' BirdLife Malta fuq ir-radju

Naturali

Kull nhar ta' Ġimgħa fl-4pm fuq Radju Marija

Il-Fluttafa

Kull nhar ta' Sibt fit-8.30am fuq Radju RTK

Intervista ma' fjura

34

Buttuniera
Sweet Alison

Jien ukoll għandi buttuni tondi!

Bongu, Buttuniera.
Bongu lilek.

Għaliex jismek hekk?
Għax il-fjuri nagħmilhom bukketti qishom buttuni tondi.

Għandhom riħa l-fjuri tiegħek?
Iva, hawn min togħgħbu u hawn min le. Lilek togħgħbok?

Mmmm, jien għogħbtini! Allura inti pjanta komuni jew rari?
Kif tara jekk tħares madwarek, jien komuni ħafna.

U x'ambjent tippreferi?
Ħafna ambjenti: art imqallba, ħitan tas-sejjeħ, għub tat-toroq. Basta nsib ftit ħamrija, ftit xemx u ftit xita.

Inti fix-xitwa biss tikber?
Issibni kważi s-sena kollha, ħlief fix-xhur saġfin.

Għandek xi problemi?
Ma tantx jaqtgħuli l-fjuri kieku, imma sħabi li jikbru mal-għub tat-toroq spiss jinbexxu bil-velenu u jmutu. Msieken.

X'injoranza hux! Isma' aqtagħli l-kurżità, Alison min hi?
Dak għax dari bl-Ingliż kienu jsejħuli *Alyssum* u maż-żmien il-kelma nbidlet u saret *Alison*.

Grazzi Alison, u saħħa.
Grazzi tal-interess. Saħħa lilek.

Desirée Falzon

Għasfur ta' San Martin

Common Kingfisher *Alcedo atthis*

Ritratt meħud
fir-riserva naturali tal-Għadira

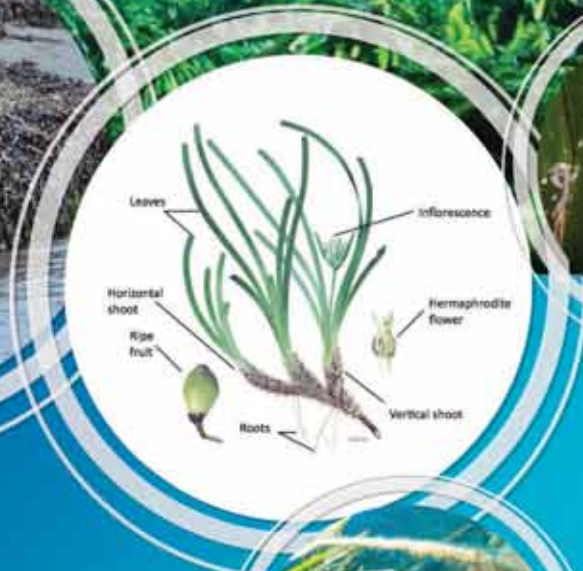
Ritratt ta' Aron Tanti

BirdLife
MALTA

The Neptune grass, *Posidonia oceanica*, is a seagrass* widespread in the Mediterranean Sea. This is not an alga, as sometimes we call it, but a true grass, closely related to several species on land.

The leaves are ribbon-like, bright green and turning brown with age. During autumn old leaves are lost and they deposit on the shorelines.

Neptune grass produces simple flowers. Pollination* naturally occurs underwater along with movements in the water. Flowering occurs in September-October.

The fruit is free floating in the water.

Seagrasses anchor themselves with roots* through the sediments. Among the roots a lot of sea animals hide and lay eggs. Can you spot the octopus?

Neptune grass creates habitat* for many other marine organisms. Colour all the animals that you can spot in the meadow.

WHAT CAN YOU FIND AT THE BEACH?

*GLOSSARY

HABITAT: it is a place that an animal lives. It provides the animal with food, water and shelter.

POLLINATION: when the pollen is transferred from a plant to another one.

ROOTS: they anchor the plant on the ground and take water and food from the soil.

SEAGRASS: flowering plant, which grows in a marine environment. As all the land plants seagrasses use the light to grow and in fact, most of them occur in shallow and coastal waters.

Xi storbu!

Sean Bonello

Kif gēngilli liskorfni ta' mohi!

Tkellimna fuq diversi forom ta' tniġġis, fosthom it-tniġġis tal-arja u t-tniġġis bid-dawl. Però ejja ma ninsewx forma oħra ta' tniġġis: it-tniġġis akustiku.

X'inhu?

It-tniġġis akustiku huwa dawk il-ħsejjes u storbu qawwijn maħluqin mill-bniedem li jfixklu u jikkawżaw ħsara lill-ambjent naturali, u xejn inqas lilna l-bnedmin. Ħafna minn dawn il-ħsejjes jiġu minn vetturi ta' kull tip (karozzi, ajruplani, eċċ.), makkinarji u anke mużika eċċessiva minn stabbilimenti ta' divertiment. L-aġħar hu li ħafna nies jaħsbu li din mhix xi problema kbira jew ta' effett ħazin fuq l-ambjent.

Fejn insibuh?

Kif wieħed jista' jobsor, l-ikbar preżenza ta' tniġġis akustiku hija f'inħawi urbani. Dan minħabba li ħafna attività umana sseħħ f'dawn il-postijiet, fosthom siti ta' bini fejn jintużaw inġenji li jagħmlu storbu eċċessiv. It-toroq ukoll sors kbir ta' tniġġis akustiku, minħabba l-ammont kbir ta' vetturi li nużaw biex nivvjaġġaw. Anke karozza kwietta tagħmel ħoss meta r-roti jgħaddu jqarmċu fuq it-tarmak.

Sfortunatament it-tniġġis akustiku ma jeżistix biss fuq l-art. Komuni ħafna wkoll fil-baħar. Primarjament l-istorbu fil-baħar jiġi kkawżat minn laneċ, vapuri u vetturi oħra tal-baħar, mit-tħaffir fil-baħar għat-ftittxija taż-żejt u l-gass, kif ukoll bl-użu ta' sonar u apparat ieħor militari.

Miskina...

Spiss nisimghu b'balieni li jtilgħu l-art imutu, kultant għexieren f'salt. Qishom iridu jaħarbu mill-ambjent naturali tagħhom! Ħadd ma jaf għaliex. Min jaf ikunux qed jippruvaw jehilsu minn ħsejjes qawwija u kontinwi li qed iġennuhom, ħsejjes li joħloq il-bniedem fi provi u esperimenti militari.

X'effetti jhalli?

Hemm diversi effetti negattivi tat-tniġġis akustiku. Fil-baħar iċ-ċetaci (balieni u dniefel) tant huma sensitivi għall-ħoss li bl-istorbji mill-inġenji tagħna fil-baħar jispicċaw jiġġennu u jmutu kaġun tal-istress. Fatt ieħor hu li l-ħoss jivvjaġġa ħafna iżjed fl-ilma milli fl-arja, u jasal iktar bogħod.

Fuq il-ħajja tal-annimali fis-selvaġġ l-effetti huma diversi. L-istorbju jaffettwa l-bilanċ naturali bejn predaturi u priża għax ifixkel kemm il-priża kapaċi tinduna bi predatur kif ukoll kemm predatur kapaċi jsib il-priża tiegħu. Apparti minn hekk, b'mod partikolari għall-għasafar, it-tniġġis akustiku jaffettwa l-komunikazzjoni bejn l-annimali, ir-rutina u l-mod kif jikkomunikaw, bħal pereżempju ċerti speċi jridu jgħajtu iżjed biex jikkomunikaw. Instab li pitirrossi li jgħixu f'inħawi urbani għandhom iktar tendenza li jgħannu filgħaxija meta hemm inqas storbu.

Ħazin għalina!

It-tniġġis akustiku huwa ħazin ħafna wkoll għall-bniedem. Jista' jwassal għal nuqqas ta' smiġħ u jikkawża għeja għax ifixkel ir-rutina tal-irqad u l-mistrieħ. Ix-xjenzati sabu wkoll li l-istorbju madwarna jikkawża stress u ansjetà psikoloġika u qed johloq soċjetà inqas kuntenta u rilassata.

X'nista' nagħmel?

- Bħal dejjem, qajjem kuxjenza dwar il-problema mal-familja u ma' shabek.
- Naqqas kemm tista' ħsejjes eċċessivi.
- Baxxi l-mużika u t-tv fid-dar, fil-karozza, eċċ.
- Jekk għandek kelb iħobb jinbaħ, żommu ġewwa.
- Jekk għandek sajlenser imtaqqab, sewwieh!
- Jekk ħa tuża makkinarju storbuż u qiegħed ġewwa, aghlaq it-twieqi biex ma ddejjaqx ġirien.
- Ħawwel iktar sigar! Tgħidu x'għandu x'jaqsam? Ħafna fil-fatt! Is-sigar jassorbu l-istorbju u għalhekk jgħinuna nnaqqsu l-firxa tal-istorbju madwarna. Mela hawwel sigra, saqqieha u kkuraha!

Martin Austad jagħtina pariri biex insiru berdwoċers.

Tifla membru fi Klabb Ħuttaf qed tikkura, siġra, waqt attività ta' taħwil f'Foresta 2000.

Nagħtu lura lin-natura

Parti 1

F'din is-sensiela tgħallimna kif ingawdu l-għasafar. Xieraq però li l-għasafar nippruvaw ngħinuhom ukoll. Il-bniedem qed jeqred ħafna mill-ħabitati tal-annimali u f'Malta wkoll ir-rata ta' żvilupp qiegħda tiżdied. X'taqbad tagħmel?

Iżra' u ħawwel

Jekk id-dar jew l-iskola għandek ġnien hemm ħafna li tista' tagħmel biex iktar għasafar u ħlejjaq oħra jżuruh.

Ma tridx tkun ġardinar jew bidwi biex tkabbar siġra, kull m'għandek bżonn kartun tal-ħalib vojta jew qsari żgħar, ftiit ħamrija u kompost, u ovvjament żerriegħa. Hawn ftiit tagħrif biex tiżra' xi speċi:

Ballut Bħalissa għadu tajjeb biex tiġbor iż-żerriegħa tal-Ballut (jgħidulu ġandar). Tista' tiġbru mill-art minn taħt is-siġar, pereżempju fi Ġnien l-Għarusa tal-Mosta jew is-Saqqaja tar-Rabat. Ħa ngħidlek trikk: Qabel tiżra' l-ġandar poġġih fl-ilma u dak li jitla' fil-wiċċ armih għax ikun imħassar.

Ħarrub Iż-żerriegħa tal-Ħarrub tkun ġol-miżwet (bħall-fulu) u tingabar tard fis-sajf u kmieni fil-ħarifa. Qabel tiżragħha qeghedha f'ilma fietel għal ftiit hin.

Żnuber Faċli tqabbad minnha, basta żzommilha l-ħamrija niedja bla ma tifqagħha bl-ilma. Iż-żerriegħa

tingabar fl-aħħar tas-sajf, minn prinjol li għadu ma nfetaħx. Biex tifthu qiegħdu fix-xemx jew f'forn jaħraq (imma mhux mixgħul). Iż-Żnuber jaf jiġbed għasafar bħall-**Bufula tal-Qamar** li thobb tfittex l-insetti qalb il-friegħi.

Għasafar bħall-**Bufula Sewda** u l-**Bekkafik** iridu siġar li jagħmel frott irqiġ bħad-**Deru**, iż-**Żagħrun** u l-**Alaternu**. Iż-żerriegħa tad-Deru u ż-Żagħrun jinġabru f'Jannar, tal-Alaternu f'Awwissu. Naddafhom mill-parti ratba tal-frotta u iżragħhom. Għal dawn uża *seed trays* ħalli tiżra' ħafna, imbagħad dawk li jinbtu qeghedhom fi qsari ikbar meta jikbru ftiit. Jekk għandek Facebook (jew għid lill-ġenituri jew għalliema) idhol fil-grupp *Grow Ten Trees Project* u ssib iżjed informazzjoni.

B'iktar siġar madwarek garanzija li se jkollok iktar għasafar. Barra minn hekk, li tara żerriegħa li tkun żrajt inti tinbet, imbagħad issaqqiha u taraha tikber u ssir siġra żgħira huwa ta' gost kbir. Ftakar li s-siġra li tħawwel illum taf tgħix iżjed minnek!

Bufula tal-Qamar Goldcrest

Ray Vella

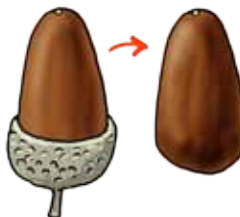
Aqta' barra l-parti ta' fuq tal-kartuna.

Imla bil-ħamrija jew kompost.

Iżra' l-ġandra kemm kemm mġhottija bil-ħamrija.

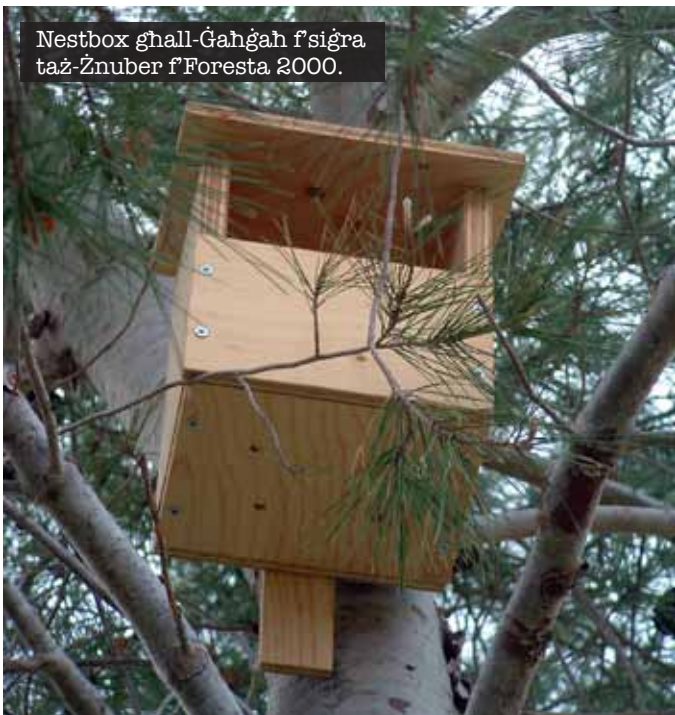
Il-ġandar tal-ballut kultant jaqa' bil-kikkra. Din tista' tneħhiha.

Żomm il-ħamrija ftiit niedja u sakemm tinbet tista' żzommha fid-dell.

Victor Fazon

Victor Falzon

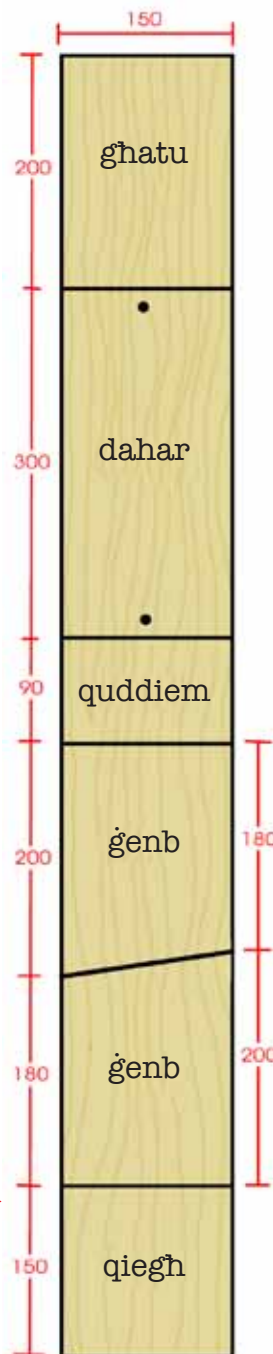
Nestbox għall-Ġaḡgaħ f'sigra taż-Żnuber f'Foresta 2000.

Victor Falzon

Kif tgħaqqad il-kaxxa...

Qisien f'millimetri ▶

Kaxex fejn ibejtu

Proġett iehor li jista' jagħtik sodisfazzjon kbir hu li tagħmel *nestboxes* biex ibejtu l-ġhasafar fihom. L-iżjed speċi li naraw fil-ġonna huwa l-**Għasfur tal-Bejt**

Għaḡgaħ
Tree Sparrow

Aron Tanti

u jekk tgħixu viċin il-kampanja forsi xi **Għaḡgaħ**. Bil-bini ġdid li qed jitla' dejjem qed jonqsu x-xquq u l-ventilaturi miftuħin fejn jistgħu jbejtu dawn l-ġhasafar, għalhekk dawn il-kaxex joffru alternattiva tajba.

L-aħjar materjal għall-kaxex huwa injam jew plajwud. Għid lil xi ħadd kbir jaqtagħlek il-biċċiet skont il-kejl fl-istampa. Imbagħad bil-galbu u bl-għajruna waħħal il-partijiet flimkien. Qabel tqiegħed il-kaxxa osserva ftit jekk tarax għasafar fil-viċin tal-post ippjanat, għax jekk ma tantx jiġu għasafar fl-inħawi diffiċli jindunaw bil-kaxxa tiegħek, tkun kemm tkun sabiħa! Pereżempju fil-qiegħ ta' xaft jew bitha żgħira probabbli għalxejn, aħjar fuq barra f'terrazzin jew bitha miftuħa, jew mal-*washroom* fuq il-bejt.

Tpoġġix il-kaxxa tħares lejn in-Nofsinhar halli ma tkunx fix-xemx ġurnata shiħa, aħjar lejn il-Lvant

jew il-Punent. Tqeghedhiex iktar baxxa minn żewġ metri mill-art.

L-Għasafar tal-Bejt majiddejqux ibejtu viċin xulxin, għalhekk għal dawn tista' tpoġġi iktar minn kaxxa waħda ma' ħajt wieħed. Speċi oħra li tbejjet f'kolonji hija r-**Rundun**. Dawn ukoll tista' tagħmlilhom diversi kaxex imma jridu mill-inqas żewġ sulari għoli u l-ftuħ madwarhom. Fl-inħawi tal-Mellieħa, il-Mosta, l-Imdina, Tas-Sliema, l-Imsida, il-Marsa u Marsaskala dawn l-ġhasafar diġà jbejtu imma bil-kaxex tistgħu tgħinuhom ikomplu jinfirxu. Il-BirdLife għandha xi kaxex tar-Rundun armati lesti kif ukoll injam bil-kejl maqtuġħ, jiġifieri jekk għandek xi post tajjeb għalihom ikkuntattjana.

Ħajr lil **Ray Vella** għal xi tagħrif.

Flummu-hukumm-munuku- Aħjar nieqaf għax bl-isforz ha ninħall!

HUMUHUMUNUKUNUKUAPUA'A!

Dil-kelma twila u stramba hija l-isem tal-**Picasso Triggerfish** (*Rhinecanthus aculeatus*) bil-lingwa tal-Hawai'i. Hija ħuta tropikali sabiħa ħafna li tgħix fl-inħawi tal-Gżejjer Hawai'i. Hija fil-fatt il-ħuta statali ta' dan l-istat Amerikan fil-qalba tal-Oċean Paċifiku.

Issa tgħallimha bl-ament u oqghod iffitta lil kulhadd biex jgħidulek xi tfisser. Għall-ewwel jahsbuk qed tiġġennew imma meta tgħidilhom it-twegiba u jmorru malajr jiggugiljawha jibqgħu mbelhin bl-intelliġenza tiegħek!

il-Gamiema tal-Kullar

Victor Falzon

Sa 20 sena ilu dan l-għasfur kien rarità f'pajjiżna. Imma fl-2003 instab par ibejjet fi ġnien fil-Mellieħa, u minn dik is-sena 'l hawn din l-ispeċi komplet tinfirex mal-pajjiż kollu. Illum tbejjet f'diversi postijiet u għadha qed tinfirex.

Dan il-faxx rix iswed huwa l-"kullar" f'isem dan l-għasfur

Għajnejha homor skuri

Ir-raġel u l-mara jixxiebhu hafna.

Isem xjentifiku ***Streptopelia decaocto***
Isem bl-Ingliż **Collared Dove**
Daqs **31-34cm** Piż **150-225g**
Ikel **żrieragħ, weraq**
Habitat **msaġar, ġonna kbar, ċimiterji**
Status **qed tinfirex, residenti s-sena kollha**

Denbha huwa abjad imma meta tifthu berah speċjalment qabel ma tpoġġi, titfaċċa minn taht il-parti ta' ġewwa li hija sewda.

L-iswed mad-darb jidher sew f'dak ir-ritratt.

Il-bejta tinbena f'sigra, tkun ftit goffa u x'aktarx ċatta. Fiha l-mara tbid żewġ bajdiet bojod bla marki xejn. Il-bajd ifaqqas wara xi 14-il ġurnata.

Il-ġenituri t-tnejn iżoqqu l-frieħ u jieħdu ħsiebhom. Wara xi tliet ġimghat il-bcieċen iħallu l-bejta u jitgħallmu jtiru.

Salvu Vella

Daqs proprju ta' bajda ta' Gamiema tal-Kullar.

Raymond Galea

Gamiema tal-kullar żagħżugħa. Ta' din l-età jkunu ftit iktar skuri mill-adulti u jkun għad m'għandhomx il-kullar iswed ma' għonqhom.

Aron Tanti

Aron Tanti

Fi żmien in-namra l-Gamiema tal-Kullar raġel jipprova juri kemm hu sabiħ billi joqgħod jittajjar bil-mod bi ġwinħajh u denbu miftuħin beraħ, sintendi fejn tarah is-sieħba!

Dan il-gamiemu għandu r-rixiet tat-truf ta' denbu qosra. Dan għax ikun waqqa' l-qodma u l-godda għadhom ma kibrulux sew.

Jekk tinnutaw għandu wkoll xi rix qasir anke fil-ġwienah. Għadu ma biddilix sew u diġà qed jtkessah!

Jekk trid titgħallim iktar fuq l-għasafar li jbejtu f'Malta **The Breeding Birds of Malta** huwa l-ktieb għalik. Għall-bejgħ mill-BirdLife u xi hwienet tal-kotba.

L-Avventuri ta'

Kolina l-Kokka u Żeppinu ż-Żring

Żeppinu huwa żring fuq ruħu u n-Nanna Kolina hija kokka xejn inqas fuq tagħha. Minkejja li Kolina hija xwejħa u Żeppinu huwa żagħżuġħ, flimkien dawn it-tnejn ikollhom avventuri mill-iktar interessanti.

Kolina: Minn tant postijiet f'Malta, hawnhekk ġew dawn jagħmlu dan l-istorbju kollu llum!

Żeppinu: X'inti tgerger Nanna Kokka Kolina?

Kolina: Haw' inti! Mela ħadd ma jrid jorqod illum? X'inti tagħmel tigri barra dal-ħin, ja mqareb?

Żeppinu: Illum il-Ħadd Nanna Kolina, u għidt ħa noħroġ indur dawra fuq l-irdum tal-Aħrax tal-Mellieħa, nara nsibx xi ħaġa interessanti.

Kolina: U mill-ewwel sibtha, taf! Ġieli rajt bħal dawn il-kreaturi b'żewġ idejn u żewġ saqajn u dik ix-xuxa kollha fuq rashom?

Żeppinu: Nanna, dawk jgħidulhom bnedmin, u ank'inti żgur ġieli rajt bħalhom. Qed tinsa Nanna!

Kolina: Bnedmin?

Żeppinu: Iva bnedmin, u sfortunatament fejn imorru spiss iħallu l-ħmieġ.

Kolina: Issa qed niftakar. U żgur... l-aħħar darba grupp minnhom rema borża tal-plastik u miskina Gracie l-Gremxula naqbdet fiha. Ma setgħet toħroġ b'xejn u bdiet tifga. Bl-eżatt irnexxielu jsalvaha Frans il-Fenek. X'għarukaża!

Żeppinu: U dawn qishom l-istess qed jagħmlu. Arahom x'jarmu tazzi tal-plastik u srievet tal-karti ma' kullimkien.

Kolina: Isma Żeppinu, gietni idea. Trid nagħmlulhom ċajta ħalli jieħdu t-tagħlima li ħaqqhom?

Żeppinu: U kif ser nagħtuhom din it-tagħlima?

Kolina: Mur għid lil sħabek iż-żringijiet jiġu hawn. Ħa ngħid żewġt iħbieb minn tiegħi jiġu jien ukoll.

Żeppinu: Imbagħad x'ser nagħmlu?

Kolina: Imbagħad x'ħin jidlam int u sħabek idħlu fit-tazzi u ibdew aqbżu kemm tifilħu ħalli t-tazzi jkunu qishom qed jiċċaqalqu waħidhom. Jien u sħabi nkiss inkiss naqbdum s-srievet tal-karti u noqogħdu ntiru bihom ħalli jaħsbu ġew il-fatati!

Żeppinu: Il-aħwa Nann, m'hawnx kokka brava daqsek. Ġej dalwaqt.

U hekk ġara. Kif il-grupp żgħażaġħ raw it-tazzi jaqbżu u s-srievet iduru fuq rashom eżatt kif nizlet ix-xemx twerwru! "Dawn żgur fatati qed jirrabjaw magħna talli ħammigna l-post," qal wieħed minnhom. "Iġru, naddfu l-ħmieġ kollu u tlaqna minn hawn!" Kif semgħu hekk Żeppinu, Kolina u sħabhom kollha grew u staħbew, minn fejn qagħdu jaraw liż-żgħażaġħ jgħaġġlu mwerwrin jiġbru l-iskart. L-annimali ma waqfux jidħku!

Żeppinu: Prosit tal-idea, Nanna. Dawk iż-żgħażaġħ żgur ħadu t-tagħlima li kien ħaqqhom.

Kolina: Eeeh Żeppinu, in-natura d-dar tagħna lkoll u rridu ngawduha nadifa u bla perikli. Kellu bżonn il-bnedmin kollha jifhmuha din, jużaw tazzi u oġġetti oħra li ma jintużawx darba u jintremew, u jieqfu jarmu skart fejn gie gie.

Żeppinu: Veru Nanna, kieku ngawdu kemm aħna l-annimali u anki huma stess!

Min jaf darb'oħra x'avventura
ħa jkollhom Żeppinu u Kolina!

